

Ekonomik suç: insanlar, kültürler ve kontrol yöntemleri

Küresel Ekonomik Suçlar Araştırması - 2007
Türkiye

Giriş

Bu raporda PricewaterhouseCoopers 2007 Küresel Ekonomik Suçlar Araştırması'nın sonuçları yer almaktadır. Rapor dünya genelinde ekonomik suçlar hakkında farkındalık kazanmamızı ve bu tür suçların ortaya çıkarılması ve etkilerine dair benzersiz derinlikte fikir sahibi olmamızı sağlamıştır. Raporun baz aldığı sonuçlar Türkiye'deki önde gelen 105 şirketin katılımı ve 40 ülkede 5.400'den fazla şirketin üst düzey temsilcileriyle görüşülerek oluşturulmuştur.

Bu araştırmayı Almanya Martin-Luther Üniversitesi'nden Profesör Bussmann ile işbirliği yaparak yürüttük ve üç ana konuyu derinlemesine araştırdık: "Ekonomik suç işleyen kişilerin profilleri", "Ekonomik suçlarla ilgili denetimlerin etkinliği" ve "Ekonomik suçların soruşturulması ve alınan önlemler".

Son iki yılda, tüm dünyada şirketlerin %43'ü ekonomik suçlara maruz kalmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'da (CEE)¹ bu oran %50 iken, Türkiye'de %36'dır. Ancak

bu oran, CEE Ülkeleri ya da diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki ekonomik suçların önemli ölçüde az olduğu anlamına mı gelmektedir? Son iki yılda bildirilen ekonomik suç oranının düşük olabileceğine inanmaktayız, ancak bizim düşüncemize göre bu, kısmen Türk şirketlerinin ekonomik suçların bildirilmesi konusundaki isteksizliğinden ve yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Önemli Bulgular

- Son iki yılda Türkiye'deki şirketlerin %36'sı, ekonomik suçlarla karşılaşmıştır.
- Türkiye'deki işyerlerinde rüşvet verme ve rüşvet almanın yaygın olduğu düşünülmesine rağmen (Tablo 2.1), araştırmaya yanıt veren şirketlerin sadece %6'sı son iki yılda rüşvet verme ve alma olaylarıyla karşılaştıklarını bildirmiştir.
- Türkiye'de en fazla bildirilen suç, şirket varlıklarına yönelik hırsızlıktır.
- Türkiye'de ekonomik suçlardan kaynaklanan mali kayıp, vaka başına

ortalama 3,9 milyon ABD Doları'dır. Bu miktar, 2,4 milyon ABD Doları olan dünya ortalamasından (%63) ve 3,4 milyon ABD Doları olan CEE Ülkeleri'ndeki miktardan (%15) önemli ölçüde yüksektir.

- Türkiye'de araştırmaya katılan şirketlerin %43'ünün ekonomik suçlardan kaynaklanan mali kayıpları 250.000 ABD Doları'nı aşmaktadır.
- Araştırmaya yanıt veren şirketlerin %59'u, şirket saygınlığını kaybetme, personelin motivasyonunda azalma ve iş ilişkilerine olumsuz etkiler gibi "dolaylı zararlar" gördüklerini belirtmiştir.
- Kişileri ekonomik suç işlemeye yönelten en önemli neden, lüks bir yaşam biçimi sürdürmektir.
- Olayların büyük bir bölümünde ekonomik suç işleyenler, erkek, 31-40 yaşları arasında ve lise düzeyine kadar eğitim görmüş kişilerdir. %80'i ise işyerinde 5 yıldan kısa bir süredir çalışmakta olan kişilerdir.

1: Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Rusya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Türkiye.

- Çoğu vakada, şirketler, suç işleyen kişiye karşı hiçbir eylemde bulunmamıştır. Ancak araştırmaya katılan şirketlerin %21'i, suçluya karşı cezai bildirimde bulduklarını bildirmiştir.
- Araştırmaya yanıt veren şirketlerin %59'u, mali kayıpların geri kazanımının mümkün olmadığını bildirmiştir.
- Araştırmaya yanıt veren şirketlerin risk yönetimi sistemlerine güvenleri olsa da, suçların %42'si tesadüf eseri fark edilmiştir (örn. haber verilme ya da rastlantı yoluyla).
- Araştırmamızda bu tür suçların varlığını bildiren şirketlerin sayısına karşın, görüşülen şirketlerin sadece %18'i, şirketlerinin gelecek iki yılda bu tür suçlarla karşılaşabileceklerini düşünmektedir.

Ekonomik Suçlar – Önemli Bir Tehlike mi?

Türk şirketlerinin ilk kez katıldığı 2007 Ekonomik Suçlar Araştırması ve araştırmaya yanıt veren 105 şirketten elde edilen veriler, çok ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de araştırmaya yanıt veren 105 şirketin %36'sı, son iki yılda bir ya da daha fazla sayıda ciddi bir ekonomik suçla karşılaştıklarını bildirmiştir. Bu oran, CEE Ülkeleri'ndeki %50 ve %43 dünya ortalamasından daha düşüktür.

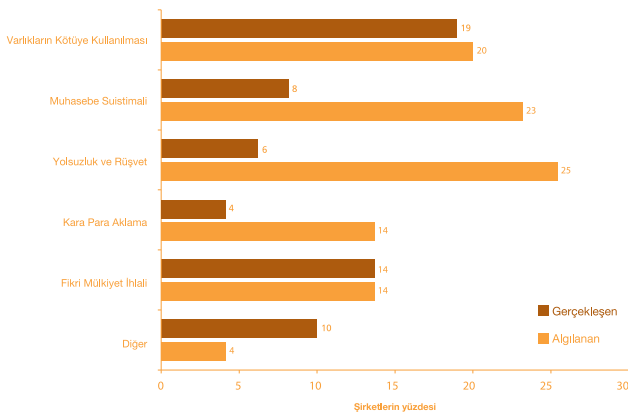
Ekonomik suçlar, Türkiye'deki şirketler için gerçek bir sorun mudur? Bu raporda belirtilen araştırma sonuçlarına ve incelenen suçlarla ilgili deneyimlerimize dayanarak, yukarıda belirtilen mali kayıpla birlikte hem Türkiye, hem de dünya iş ortamındaki saygınlıkları üzerinde olumsuz etkilere yol açan ekonomik suçların, Türkiye'deki şirketler için önemli ve büyüyen bir tehlike olduğuna inanıyoruz.

Ekonomik Suç Türleri

Türkiye'de araştırmaya katılan şirketler, iş dünyasında potansiyel olarak algılanan en yaygın ekonomik suç türlerinin rüşvet, muhasebe yolsuzlukları, haksız mal edinimi ve kullanımı olduğunu düşünmektedir. Ancak, yanıtlardan elde edilen sonuçlara göre, son iki yılda işlenen ekonomik suçlar içinde en yaygın olarak bildirilen suç (%36), şirket mallarına yönelik hırsızlıktır (Tablo 2.1).

Bildirilen, gerçekleşmiş rüşvet vakaları az olsa da, araştırmaya katılan şirketlerin yaklaşık üçte biri (küresel oran beşte bir), son iki yılda kendilerinden rüşvet istenmiş olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de ekonomik suçlara ilişkin araştırmamız sonucunda, söz konusu şirketlerdeki rüşvet olaylarının, ortaya çıkarılanlardan daha yaygın olduğuna inanıyoruz ve araştırmaya katılan dört şirketten birinin rüşveti en yaygın ekonomik suç olarak gördüğü düşüncesine katılıyoruz.

2.1 Algılanan ve gerçekleşen ekonomik suçlar 2007

Türkiye'de potansiyel olarak algılanan en yaygın ekonomik suç tipleri yolsuzluk ve rüşvettir.

Ekonomik Suçların Maliyeti

Ekonomik suçların maliyetini tahmin ederken, bunların yol açtığı doğrudan mali zararın yanı sıra, marka ve şirket saygınlığı üzerindeki “dolaylı zararlar”ın neden olduğu, “elle tutulamayan” maliyetleri de göz önüne almak gerekir. Araştırmada şirketlerden ekonomik suçların doğrudan sonucu olarak ortaya çıkan mali kaybı tahmin etmeleri istenmiştir.

Son iki yılda işlenen ekonomik suçların şirket başına ortalama maliyeti, dünya genelinde yaklaşık 2,4 milyon ABD Doları, CEE Ülkeleri’nde ise 3,4 milyon ABD Doları iken, Türkiye’de araştırmaya katılan şirketler tarafından bildirilen şirket başına ortalama kayıp 3,9 milyon ABD Doları’dır. Bu miktar, genel ortalamadan %63, CEE Ülkeleri’ndeki miktardan ise %15 daha yüksektir (Tablo 2.2). %38 olan genel oranla karşılaştırıldığında, Türkiye’deki şirketlerin %43’ünün kaybı, 250.000 ABD Doları’nı aşmaktadır (Tablo 2.3). Türkiye’de bildirilen suç sayısı düşük olsa da olay başına düşen ortalama mali kayıp önemli oranda yüksektir; bu, yalnızca büyük suçların ortaya çıkarılmasından ve bildirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik suçların yol açtığı toplam zarar, doğrudan mali zararın çok üzerindedir. Marka saygınlığının zarar görmesi, personelin moralinin azalması ve pazar kaybı gibi dolaylı zararların tümünün, şirket, hatta şirketteki suç anlayışı üzerinde büyük bir etkisi vardır ve olayın olumsuz etkileri zaman içinde ortaya çıkabilmektedir.

Ekonomik suçların dolaylı etkilerini ölçmek zor olsa da %54 olan genel ortalama ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de araştırmaya yanıt veren şirketlerin %59’u, imajlarının, markalarının ya da personel motivasyonunun zarar gördüğünü bildirmiştir. Bildirilen etkiler, suçun niteliğine göre değişmektedir. Kara para aklama konusunda bildirilen gerçek bir olay yoksa da en büyük dolaylı zarara rüşvet (%75) ve kara para aklamanın (%75) neden olabileceği düşünülmektedir.

Suç İşleyenler

Türkiye’de bu tür suçları işleyenlerin %43’ünün şirket elemanı olduğu gerçeği, araştırmaya katılan şirketlerin kabullenmek istemediği bir durumdur (Tablo 2.4). Bu durum hayal kırıklığına yol

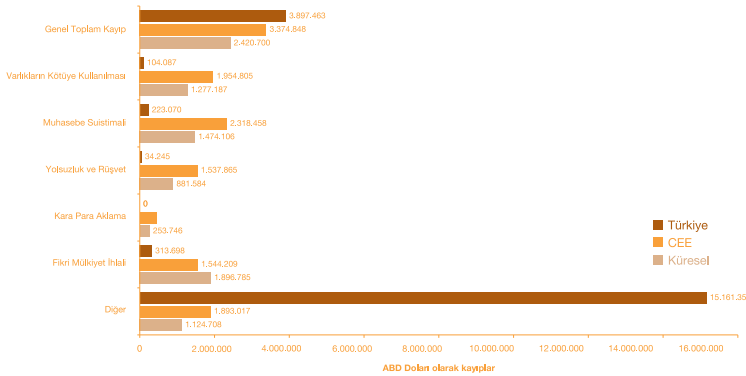
açarken, bir şirkette çalışan, ekonomik suç işlemiş kişiler suçun önlenmesine yönelik denetimlerin güçlü ve zayıf yanlarını en iyi bilen kişiler olduğu için, aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak daha kaygı verici olan, suçların dörtte birinin yöneticiler tarafından işlendiği gerçeğidir.

Bir kişinin suç işleyebilmesi için, genellikle üç koşul olması gerektiği kabul edilir:

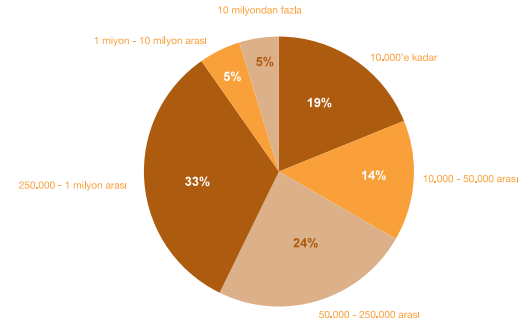
- Kişiyi suç işlemeye yönelten bir dürtü (ya da neden) olması gerekir;
- Kişi, suçu işlemek için bir fırsat görmelidir;
- Kişi, suç işleme nedenini makul hale getirebilmelidir (en azından kendisine).

Suç işleyen kişiyi buna yönelten dürtüleri, fırsatları ve suçlarını makul kılma yöntemlerini sınıflandırmaları istendiğinde, araştırmaya yanıt verenler, şu noktaları vurgulamıştır:

2.2 Ekonomik suçların maliyeti

2.3 Ekonomik suçlardan kaynaklanan mali kayıplar ABD Doları

- Dürtü- Suç işleyen kişinin, lüks bir yaşam biçimi sürdürme yönünde güçlü bir isteği olması (%50) (CEE Ülkeleri %38, genel oran %36)
- Kendini haklı çıkarma yöntemi- Suç işleyen kişinin, bu tür etkenlere karşı iradesinin zayıf olması (%69) (CEE Ülkeleri'nde %41, genel oran %44)
- Kendini haklı çıkarma yöntemi- Suç işleyen kişinin, neyi yanlış yaptığı konusunda farkındalığının olmaması (%39) (CEE Ülkeleri'nde %33, genel oran %39)

Bu nedenlerin tüm dünyada ortak olduğu görülse de lüks bir yaşam biçimi sürdürme isteği ve zayıf irade açısından Türkiye, CEE Ülkeleri ve dünya geneli arasında bazı önemli farklar vardır. İlki, Türkiye'deki son ekonomik gelişmelerin, tüketimdeki aşırı artışın ve kişilerin en son çıkan ürünlere sahip olma isteğinin bir sonucu olabilir. Kişilerin bu tür etkenlere karşı zayıf olmaları ise bireyler üzerinde mali sorunların neden olduğu baskı ve iç denetimlerinin zayıf olması nedeniyle ortaya çıkan suç işleme eğiliminden kaynaklanabilir.

Suçluların Profili

Tipik bir suçlu profili, genellikle erkek (%90) ve 31-40 yaşları arasındadır (%63). Türkiye'de bu kişilerin büyük bir çoğunluğu (%67) lise ya da aşağı düzeyde eğitim alırken; sadece %33'ü üniversite düzeyinde ya da daha yüksek eğitim görmüştür. Bu, dünya geneline (%50) ya da CEE Ülkeleri'ne (%69) göre düşüktür. Araştırmaya katılan şirketlerden elde edilen sonuçların daha ilgi çekici olanı, suçluların %40'ının şirketteki pozisyonlarında iki yıldan az, %80'inin ise beş yıldan az zamandır bulduklarıdır.

Şirketlere, işe alınacak adayları ayrıntılı olarak incelemelerini, eski çalışanları ise özellikle de pozisyon değiştirdiklerinde ya da terfi ettiklerinde, kişisel durumlarında suça yönelmelerine yol açabilecek değişiklikler (lüks bir yaşam biçimi sürdürme isteği gibi) olup olmadığı yönünde düzenli olarak gözlemlerini öneriyoruz.

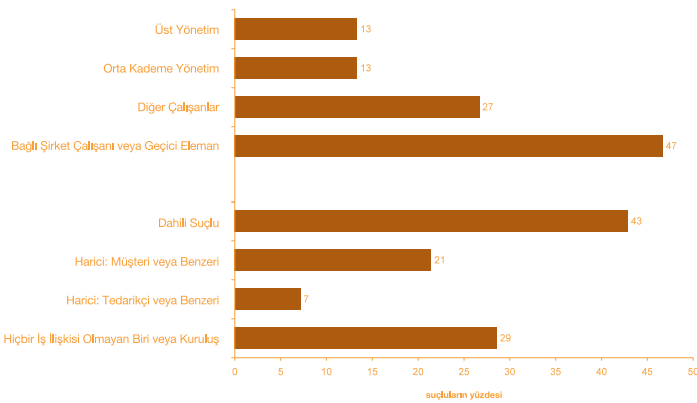
Suçta Yönelik Denetimlerin Etkinliği

Suçun başlangıçta ortaya çıkarılma biçimi, iki geniş kategoriye ayrılabilir: rastlantı sonucu ve risk yönetimiyle ilgili denetimler ve sistemler aracılığıyla. Türkiye'de işlenen suçların dörtte birinde şirkette iç denetim (%16) ve şirket güvenliği (%5) olduğu belirtilse de bu suçlardan %42'sinin "haber verme" ile ortaya çıkarılmış olması kaygı vericidir; bu oran, CEE Ülkeleri'nde %25, dünya genelinde ise %34'tür (Tablo 2.5). Şirket içinden ya da dışından yapılan ihbarların, suçun ortaya çıkarılmasındaki en büyük etken olması, birçok suçun gizli kalma olasılığı tehlikesini göstermektedir.

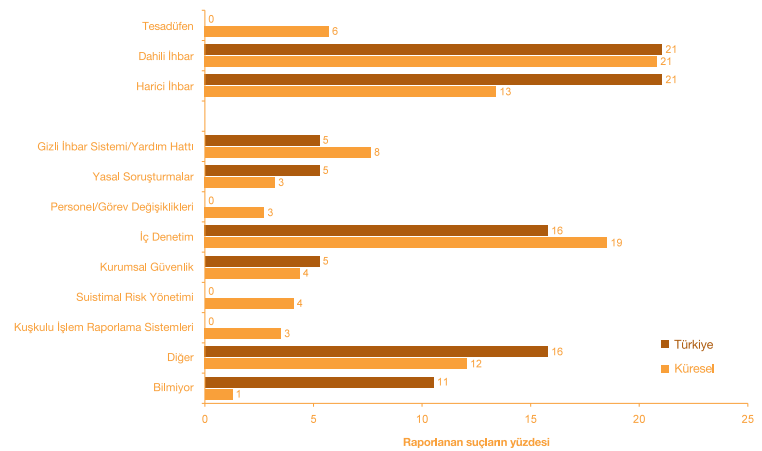
Suç ne kadar erken ortaya çıkarılırsa, zarar riski azalacak, mali kaybın kurtarılma olasılığı da yükselecektir. Bunun için, şirketlere aşağıdakileri öneriyoruz:

Türkiye'deki ekonomik suçların %43'ü şirket çalışanları tarafından işlenirken bunların 4'te 1'i üst yönetimdendir.

2.4 Suçlu Profili

2.5 Ekonomik suçun tespit edilmiş yöntemleri

- Kurum içindeki ciddi riskleri ve zayıf alanları değerlendirmek;
- Risk alanlarını önceden izlemek;
- Bilgi verenleri teşvik etmek ve korumak için politikalar geliştirmek;
- Şirketin suçla ilgili tutumunu etkin bir biçimde duyurmak, suçun önlenmesine yönelik ilke ve denetimleri sürekli uygulamak;
- En kötüyü beklemek ve suça karşı güçlü bir plan hazırlamak;
- Asıl suçluya karşı kararlı ve uygun yaptırımlarda bulunmak

Suçla karşı önleyici bir risk yönetimi sisteminin benimsenmesindeki zorluk, suçun doğasının bir yansımasıdır. Sonuç olarak, şirketler farklı seviyelerde ve birbirini tamamlayıcı denetim sistemleri geliştirmede ne kadar başarılı olurlarsa, suçu ortaya çıkarma, dahası bunları erken ortaya çıkarma şansları da o kadar fazla olur.

Ancak araştırmaya katılan Türk şirketlerinin ekonomik suçların ortaya çıkarılmasına ve önlenmesine yönelik olarak, global ortalamaya göre çok daha az önlem aldıklarını belirten yanıtları bizi kaygılandırdı. Bunun sonucunda, Türkiye'deki şirketler, suçun ortaya çıkarılmasında yavaş kalabilmektedirler ve ekonomik suç uzun bir süre devam ettiğinden, doğrudan mali zararın tutarı daha yüksek olabilmektedir. Bu, Türkiye'de işlenen her ekonomik suçun ortalama maliyetinin, neden CEE Ülkeleri'nden ve dünya genelinden daha yüksek olduğunu açıklayabilir.

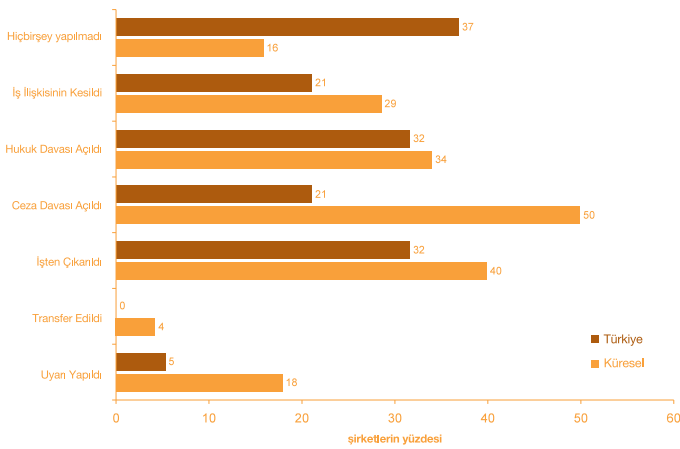
Ekonomik Suçların Araştırılması ve Alınan Önlemler

Ekonomik suçların sayısının ve maliyetinin arttığı düşünüldüğünde, bu tür suçların yasal yönünün araştırılması ve belirlenmesi için adım atılması zorunluluk haline gelmiştir. Araştırmamıza göre, bu tür bir suç ortaya çıkarıldığında birçok şirket iç soruşturma başlatmakta (%69), yasal yollara başvurmakta (%44) ve Yönetim Kurulu'nu bilgilendirmektedir (%82).

Türkiye'de, araştırmaya yanıt verenlerin sadece %13'ü, şirket dışından bu konuda uzman denetçilerden yardım istemektedir; bu oran, CEE Ülkeleri'ndeki orandan (%21) ve dünya genelinden (%19) düşüktür. Bu, Türkiye'deki şirketlerin suç araştırmalarında kendilerine yardım etmek ve suçun önlenmesine ilişkin önerilerde bulunmak üzere şirket dışından danışmanlar görevlendirme konusundaki isteksizliklerinin bir göstergesi olabilir. Bu konudaki isteksizlik, Türkiye'de araştırmaya katılan şirketlerin %59'unun, gördükleri zararı telafi edememelerinin de bir nedeni olabilir.

Bir şirketin, ekonomik suçla belirlense ve doğrularsa, olası suçlular üzerinde caydırıcı olması ve kurumun bu tür yolsuzluklara izin vermeyeceğini göstermesi açısından, uygun bir tutum alması çok önemlidir. Asıl suçluya karşı alınan tutum ve yaptırımlar, işten çıkarmadan, adli soruşturmaya ya da dava açılmasına kadar değişmektedir (Tablo 2.6). Araştırmaya katılan şirketlerin %37'sinin hiçbir şey yapmadıklarını bildirmesi kaygı vericidir; bu oran CEE Ülkeleri'nde ve dünya genelinde %16 olan

2.6 Şirketlerin suçlulara karşı gösterdikleri tepkiler

Araştırmaya Türkiye'den katılan şirketlerin %37'sinin suçluya karşı hiçbir uygulamada bulunmadıklarını bildirmeleri kaygı vericidir. Bu oran CEE ülkelerinde ve dünya genelinde %16 olan orandan çok yüksektir.

orandan çok yüksektir. Türk şirketlerinin asıl suçluya karşı doğrudan bir eylemde bulunma konusundaki isteksizlikleri, diğer çalışanlara, müşterilere, tedarikçilere ve piyasaya yanlış mesaj vermekte ve yukarıda belirtildiği gibi, dünya geneliyle karşılaştırıldığında daha büyük dolaylı etkilere neden olabilmektedir.

Ekonomik Suçların Geleceği: Bir Güvenlik Yanılsaması mı?

Araştırmaya katılan şirketlerin %36'sı tarafından bildirilen olayların sayısına karşın, şirketlerin yalnızca %18'i, kuruluşlarının gelecek iki yıl içinde ekonomik suç riski altında olmayacağına inanmaktadır. Bize göre bu, özellikle de Türkiye'de "ihbar" yoluyla ortaya çıkarılan suç oranının yüksek olduğu düşünülürse, kendine aşırı güvenin bir işareti olabilir.

Deneyimlerimiz, riskle ilgili farkındalıkları, dikkatleri ve hazırlıkları yüksek düzeyde olan şirketlerin, kendilerini göreceli olarak güvende hisseden şirketlere göre daha fazla suçu ortaya çıkaracakları ve zararı büyük ölçüde azaltacaklarını göstermektedir.

Ekonomik suçla mücadele, sürekli bir çabadır ve şirketler her zaman tetikte olmalıdır. Risk yönetimi sistemlerinin etkinliğine karşın, suç dürtüsü olan ve suç işlemeyi haklı gösterebilen, denetimleri aşabilen kişiler ya da gruplar her zaman olacaktır. Ekonomik suç tamamen yok etmek olanaksız olsa da şirketler, sürekli denetimler geliştirmeli, bunları sürekli gözden geçirmeli ve suçun gelişip büyüebileceği bir ortam yaratmalarını önlemek için, çalışanların bağlılığını artırmalıdır.

İletişim

- **Hüsnü Dinçsoy, Ortak**
+90 212 326 6052
husnu.dincsoy@tr.pwc.com
- **Wayne Anthony, Direktör**
+90 212 326 6222
wayne.anthony@tr.pwc.com
- **Rıfat Bozacıoğlu, Müdür**
+90 212 326 3038
rifat.bozacioğlu@tr.pwc.com
- **Barış Göç, Müdür Yardımcısı**
+90 212 326 6582
baris.goc@tr.pwc.com

pwc.com/tr/ekonomiksuclar

